

Wilderness: Cars, Roads, and Nature in Washington's National Parks (autor David Louter), *Understories: The Political Life of Forests in Northern New Mexico* (autor Jake Kosek), *Ecology, Economy and State Formation in Early Modern Germany* (autor Paul Warde), *Nature and National Identity after Communism: Globalizing the Ethnoscape* (autorica Katrina Z. S. Schwartz), *Views from the South: Environmental Stories from the Mediterranean World (19th-20th Centuries)* (urednik Marco Armiero), *The Humboldt Current: Nineteenth-Century Exploration and the Roots of American Environmentalism* (autor Aaron Sachs), *The Maya Tropical Forest: People, Parks, and Ancient Cities* (autor James D. Nations), *Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism* (urednice Catrin Gersdorf i Sylvia Mayer), *Ecological Nationalisms: Nature, Livelihoods, and Identities in South Asia* (uredili Gunnel Cederlof i Kalayanakrishnan Sivarama-Krishnan), *The Culture of Hunting in Canada* (uredili Jean L. Manore i Dale G. Miner), *The Horse in the City: Living Machines in the Nineteenth Century* (autori Clay McShane i Joel A. Tarr). Možda će nakon ovakve liste naslova i povjesničari u Hrvatskoj, ali i šire, dobiti motivaciju za odlučniji izlazak iz okvira tradicionalne historiografije i upustiti se u avanturu istraživanja interakcija ljudi i okoliša u prošlosti i suvremenosti. Dodatni motivacijski element mogla bi biti i Prva svjetska konferencija za povijest okoliša, koja će se održati u Kopenhagenu od 4. do 8. kolovoza 2009. godine.

Karolina Buzjak

Jared Diamond, Sva naša oružja: zarazne bolesti, čelik i puške. Preveo Miloš Judaš. Algoritam, Zagreb, 2007.

U Hrvatskoj je 2007. godine napokon prevedena i objavljena knjiga *Guns, Germs and Steel* Jareda Diamonda, jednog od najpoznatijih autora u protekla dva desetljeća. Ona je ubrzo postala bestseller i jedna od najutjecajnijih knjiga u posljednja dva desetljeća, za nju je autor dobio Pulitzerovu i brojne druge nagrade, a 2005. je po njoj snimljena i istoimena trodijelna dokumentarna serija. Diamond je svojevrsan nastavak objavio 2003. pod naslovom *Collapse: How societies choose to fail and succeed*.

U svijetu je poznata pod dva različita podnaslova. Izvorno je on glasio »Sudbina ljudskih društava« (*The fates of human societies*), no tijekom pisanja ga je Diamond promijenio u »Kratka povijest svakoga u posljednjih 13.000 godina« (*A short history of everybody for the last 13000 years*), što dovoljno govori o ambicioznosti knjige. Zanimljivo je da je zbog pritiska izdavača u SAD-u knjiga izdana pod početnim podnaslovom. Algoritam ju je objavio pod naslovom »Sva naša oružja: zarazne bolesti, čelik i puške«, pri čemu je vidljivo da je naslov izvornika postao podnaslov hrvatskog izdanja, a naslovom je postala nova sintagma, sva naša oružja. Time se naglasak dao aspektu povijesti znanosti, a ne geografiji, što ne odgovara autorovoj zamisli, ali ne šteti knjizi. Zamjerku Algoritmu valja uputiti zato što se radi o izravnom prijevodu prvog stranog izdanja bez ikakvog komentara kakav bi se očekivao uz tako utjecajnu knjigu (koja je ujedno i prvi prijevod nekog Diamondova djela). Barem se

moglo prevesti kasnije izdanje iz 2003. koje je dopunjeno autorovim pogovorom u kojemu odgovara na kritike i komentira uspješnost svoje knjige.

Jared Diamond nije povjesničar, nego fiziolog, evolucijski biolog i biogeograf. Ta raznovrsna i svježna pozadina pomogla mu je u sveobuhvatnom i složenom pothvatu objašnjavanja dugoročnih procesa ljudske povijesti. No, kako je uopće došao do ideje za ovu knjigu? Prema njegovoj priči (koju je možda izmislio iz retoričkih razloga), tijekom njegovih istraživanja u Novoj Gvineji (koja će mu ostati jedan od omiljenih primjera u knjizi) lokalni političar Yali upitao ga je zašto su europska društva tehnološki naprednija i moćnija od ostalih. Diamond nije mogao odgovoriti, ali je znao da ne postoje nikakve bitne genetske razlike među njihovim narodima, što ga je još više zaintrigiralo. Ova knjiga, napisana 25 godina nakon tog susreta, pokušaj je odgovora na to pitanje. Drugim riječima, nastojao je objasniti superiornost euroazijskih civilizacija i sve dugotrajne procese ljudske povijesti, koristeći se pritom spoznajama i metodama brojnih prirodnih znanosti.

Ambiciji da objasni povijest čovječanstva treba dodati i ambiciju da pouči povjesničare pisanju povijesti. Diamond (str. 454 - 455) zagovara znanstveni pogled na povijesna zbivanja, čime unosi svježinu u stalnu raspravu oko povijesti kao društvene znanosti ili autorske konstrukcije. Uočava kako se povijest smatra najmanje znanstvenom od društvenih znanosti. Suprotstavlja se uvriježenom mišljenju da je nemogućnost provođenja pokusa glavna zapreka povijesnom determinizmu. Na primjeru metodologija ekologije, epidemiologije, evolucijske biologije, klimatologije, paleontologije i astronomije pokazuje da to nije točno jer se i prirodne znanosti suočavaju s tim problemom. Učenjem iz iskustva tih znanosti došlo bi do »poznanstvenjivanja« povjesničarskog rada. Naime, komparacijom razvoja društava u razmjerno sličnim uvjetima mogu se ustanoviti ključne varijable, što je on sam učinio u ovoj knjizi uspoređujući dugoročne sudbine kontinenata. Taj pokušaj može se tretirati kao doprinos razvoju historiografije i afirmaciji komparativne metode, ali i kao pokriće za Diamondovo viđenje povijesti.

Zarazne bolesti, čelik i puške se razlikuju od običnih historija jer autor ljudsku povijest tretira kao cjelinu, baveći se cjelokupnom slikom čovječanstva od zadnjeg glacijala. Riječ je o konceptu sukladnom Braudelovoj povijesti dugog trajanja. Središnja premisa knjige jest da su na razvoj ljudskih društava izrazito utjecali biogeografski čimbenici, pogodujući uspjehu ili propasti određenih zajednica. Ili, prema samim autorovim riječima, »povijest različitih naroda tekla je različito zbog razlika u okolišu naroda, a ne zbog bioloških razlika između tih naroda«. (26).

Knjiga je podijeljena na četiri dijela i 19 poglavlja. Prvi dio, »Od raja do grada Cajamarca« (1. - 3. poglavlje), sažeto prikazuje ljudsku evoluciju, opisuje utjecaj okoliša na razvoj društava primjerom Polinežana te prepričava susret Pizarra i Atahualpe. Drugi dio, »Uspjon i širenje proizvodnje hrane« (poglavlja 4 - 10), objašnjava ono što Diamond naziva konstelacijom krajnjih uzroka. Taj dio iznimno jasno i pregledno opisuje razvoj proizvodnje hrane te sam po sebi opravdava čitanje ove knjige. Treći dio, »Od hrane do vatrenog oružja, zaraznih klica i čelika« (11. - 14. poglavlje), bavi se razvojem zaraznih klica, čelika, vatrenog oružja, pisma i birokracije te nastoji odgovoriti na pitanje što omogućava te inovacije. Prednosti za razvoj su davali dijelovi svijeta s velikim fondom potencijalno pripitomljivih životinja i

biljaka, smještenih tako da potiču migraciju i difuziju stanovništva, životinja i biljnih kultura. One su potpomogle razvitak poljoprivrede koja je, pak, omogućila višak hrane. Došlo je do specijalizacije i razvitka novih tehnologija, pa i stvaranja prvih država. Euroazijska su se društva također ranije izložila brojnim bolestima, čime su stekla čvršći imunitet za kasnije epidemije. Ti argumenti se lako sažimlju riječima zarazne bolesti, čelik i puške. Karta u 4. poglavlju (str. 93), samopouzdana nazvana *Čimbenici na kojima se temelji globalni tijek povijesti*, također na jednostavan način predočava Diamondove teze. Četvrti dio, »Oko svijeta u pet poglavlja« (15. - 19. poglavlje), saznanja iz prethodna dva dijela koristi za analizu povijesti kontinenta i nekih važnih otoka (dijelova Austronezije). Pritom su oni pogodne jedinice za makrohistorijsku analizu. Epilog knjige, »Budućnost ljudske povijesti kao znanosti«, grupira čimbenike odgovorne za povijesne putanje ljudskih društava: kontinentalne razlike u vrstama divljih biljaka i životinja pogodnih kao početni materijal za uzgoj, uvjeti koji utječu na stopu širenja i migracije - poput klime, reljefa i geografske osi, čimbenici koji utječu na širenje među kontinentima te razlike u ukupnoj površini i broju stanovnika. U njemu upućuje i na neistražene čimbenike, poput uloge pojedinca i kulture. Ipak zaslužuje najviše pozornosti po tome što u njemu Diamond pokušava odgovoriti na »pitanje kako uspostaviti ljudsku povijest kao povijesnu znanost, ravnopravnu priznatim povijesnim znanostima poput evolucijske biologije, geologije i klimatologije« (str. 33).

Njegova knjiga nedvojbeno predstavlja velik uspjeh kako sa znanstvene tako i s izvedbene strane. Piše samopouzdana i promišljeno, koncizno predstavlja mnoge rasprave prije nego što nudi vlastito mišljenje, njegovi primjeri su dobro odabrani i obrađeni, a unatoč vremenskom opsegu od 13.000 godina, knjiga se čini jednako relevantnom i za današnju povijest. Pristup u ovoj knjizi je vrlo svjež jer se ne ustručava koristiti primjer Nove Gvineje ili Polinezije kao početnu točku ili okvir za određena razmatranja, što je prilično neuobičajeno, pogotovo u historijama svijeta. U usporedbi s njima gotovo svaki dio svijeta dobiva jednaku pozornost, što je rijetko postignuće. Argumentacija je vrlo jasna i pregledna te se knjiga lako čita zbog čega izvrsno funkcionira kao udžbenik.

Unatoč monumentalnosti njegova djela, postoje i zamjerke. Njegovoj metodologiji mora se uputiti ozbiljan prigovor jer u tekstu nema bilješki (točnije, postoje tri, od čega dvije prevoditelja). Na druga djela upućuje samo u Uputama za daljnje čitanje, čime čitatelja prisiljava da pristane uz njegove prikaze polemika oko pojedinih pitanja.

Diamondov strogi determinizam je katkad tvrdoglav. Primjerice, tehnološka nadmoć Pizarrovih oružja je previše kruto opisana (str. 81 - 83). Birani primjeri pripomažu lakom razumijevanju njegovih teza, ali izostavljeni slučajevi ih dovode u sumnju. Primjerice, egipatska civilizacija postoji 5000 godina u okolišu bez većih dugoročnih fluktuacija (ali s mnogim kratkoročnim), no njezina se sudbina ne opisuje adekvatno (kao ni Osmanskog Carstva). Na pitanje zašto Europa, i to njezina zapadna društva, a ne Azija dominira svjetskom poviješću posljednjih nekoliko stoljeća, Diamond očekivano opet nudi geografiju kao odgovor. Kina je bila lako ujedinjena zbog jednolike geografije i manjka ozbiljnih prirodnih barijera, a zbog istog je razloga Europa bila podijeljena na niz država. Natjecanje i sukobljavanje među njima pogodovalo je napretku, a u velikim ujedinjenim društvima politika je mogla lako utrnuti napredak (primjerice, *hai jin* ili *sakoku*). Ta argumentacija je snažna jer je zapravo riječ o

afirmaciji ranije ideje. Međutim, problemi se javljaju kod pitanja ostatka Euroazije. Plodni polumjesec se olako otpisuje zbog njegova ekološkog samoubojstva (str. 438 - 440), a Indija se ne spominje, osim kao previše podijeljena. Europa je fragmentirana i u ranom srednjem vijeku i u ranom novom vijeku, no u prvom slučaju njezine države (u usporedbi s drugima) nisu ni snažne, ni napredne, a u drugome su rastuće svjetske sile. Brojni drugi čimbenici su jednostavno zanemareni. Osim toga, zanemaruje se činjenica da su brojna postignuća koja su omogućila dominaciju europskih država (primjerice barut, kompas i matematika) došla s Bliskog istoka i iz Azije (iako sam Diamond primjećuje da je većina društava mnogo više toga prihvatila, nego izumila). Očito je da njegova argumentacija ima ograničenja i slabe točke. Važnost određenih geografskih čimbenika je previše naglašena, a deterministički pristup previše olako zanemaruje složenost interakcije mnogih aspekata ljudskog postojanja. Za potrebe pisanja ovog djela pretpostavljeno je da sva napredna društva ciljaju k akumulaciji bogatstva, moći i širenju. Brojne kulturne osobine su rezultat utjecaja okoliša, stoga je razvoj društava podložan komparativnoj analizi. U epilogu upućuje na »moguću važnost lokalnih kulturnih čimbenika koji nisu povezani s okolišem koji povijest čine nepredvidljivom«. Nema sumnje da mnogi takav materijalistički pristup smatraju problematičnim, no Diamond to priznaje i upozorava da treba istražiti utjecaje kulture. Sugerira da je to najbolje učiniti usmjeravanjem pozornosti na biogeografski neobjašnjive povijesne obrasce. Kad je riječ o utjecaju pojedinaca, otpisuje ih kao nevažne i neprimjenjive za izučavanje globalne povijesti.

Jedan od argumenata privlači pozornost, a radi se o geografskoj provodnosti za komunikaciju. Za to je važna os zapad - istok jer bi os sjever - jug patila od prevelike klimatske neujednačenosti područja na njoj. Taj argument je i primjer za kritiku Diamondova pristupa u kojemu utjecaj okoliša na čovjeka igra mnogo veću ulogu od utjecaja čovjeka na njega. U Indiji i Europi stoka se širila po toj osi, ali u Kini je slijedila os sjever - jug, i to ne zbog klimatskih, nego zbog društvenih razloga. Što je, primjerice, odgovornije za širenje dudova svilca iz istočne Azije u Europu: geografska os ili svjesni ljudski pothvat? Širenje korisnih vrsta je primarno čin svjesnih bića. Uloga geografije je nezaobilazna jer ni biljke ni životinje ne mogu opstati u nepovoljnim uvjetima, ali su njihovim rasprostriranjem upravljali trgovački putovi, migracije i pothvati. Jednostavno rečeno, ta os je utjecala na širenje domaćih biljaka i životinja u vezi s ljudskom aktivnošću (činjenica je da su sva velika carstva bila rasprostranjena na osi zapad - istok). U tom je smislu ovaj argument prenatlažen i pogrešno usmjeren, a čovjek mjestimično ispada iz Diamondova diskursa. Tu zamjerku je ispravio u svojevrsnom nastavku ove knjige, *Collapse: How societies choose to fail and succeed* (2003.), u kojem je naglašenija i ekonomska povijest.

Među zanimljivijim osobinama njegova djela je izbjegavanje davanja rasističkih opravdanja za europsku dominaciju. Taj politički korektan pristup je zapravo biofobičan jer baš u svakoj prilici nastoji izbjeći bilo kakvu optužbu za razlikovanje između naroda i rasa u biološkom pogledu. Primjerice, već u trećoj rečenici svoga djela upozorava da njegova knjiga nije rasistička rasprava, a malo dalje (str. 19) takva tumačenja subjektivno naziva nečovječnim (čak se radi o izmjeni prilikom prijevoda, u engleskom izvorniku ih naziva gadljivim). Takav biofobizam, i to u znanstvenika koji je karijeru izgradio na biologiji, iskaz je opravdanog straha od krive percepcije njegovih teza. U usporedbi s ostalim dijelovima knjige gdje se spoznaje biologije

obilno koriste (što je jedna od snaga knjige), biološke predispozicije određenih naroda se svode na izloženost uzročnicima bolesti. To se može smatrati određenim propustom jer ako se objašnjava prikladnost vrsta drveta za izradu određenih predmeta, tada bi se, primjerice, mogle spomenuti i konkretne razlike između Europljana i podsaharskih crnaca, koje su bile među važnim čimbenicima tijekom kolonizacije tih područja.

Neizostavna je Diamondova podjela na povijesne i nepovijesne znanosti (str. 450 - 455). Temeljem četiri svojstva - metodologije, uzročnosti, predviđanja i kompleksnosti - razdvaja povijesne znanosti (astronomija, klimatologija, ekologija, evolucijska biologija, epidemiologija, geologija i paleontologija) od nepovijesnih (poput fizike, kemije i molekularne biologije) te pritom ukazuje na sličnosti povijesti i povijesnih znanosti. Njegov je izravan zaključak da bi se povijest trebala ugledati u metode tih povijesnih disciplina, poput komparativne metode primijenjene na tzv. prirodne pokuse kako bi bila znanstvenija. Zbog toga bi knjiga trebala biti zanimljiva svima zainteresiranim za interdisciplinarnost, komparativnu metodu i historiografiju.

Ova knjiga neće objasniti ekonomsku nadmoć Velike Britanije u 19. stoljeću, ali će objasniti zašto su sva najmoćnija društva nastala (ili u slučaju SAD-a potekla) iz Euroazije. Diamond zastupa biogeografski determinizam, pri čemu ne želi reći da biologija i geografija oblikuju ljudsku povijest, nego da utječu na polazišta, a ne na budućnost pojedinih društava. Ova knjiga posjeduje više elemenata koji je čine vrijednom: precizan i jednostavan opis razvoja poljoprivrede, upozoravanje na važnost izloženosti stočnim životinjama za stvaranje imunosti, novi vid ekstrapolacije tehnološkog i društvenog razvoja iz poljoprivrednih viškova, komparaciju makrohistorijskih tokova između kontinenata, korištenje izvaneuropskih primjera za analizu općih procesa te osvrt na povijesne znanosti i njezina moguća poboljšanja korištenjem metoda drugih znanosti. Riječ je o monumentalnoj ekohistorijskoj makrohistoriji koju bi svaki povjesničar trebao prije ili poslije pročitati. Nadamo se da ćemo ubrzo vidjeti i prijevod Diamondova »Kolapsa« koji je jednako važan i za ekonomsku i za ekohistoriju.

Goran Mihelčić

Mirko Androić, Starogradska varaždinska općina, Državni arhiv u Varaždinu, Varaždin, 2008., 165 str.

Krajem lipnja 2008. u palači Herzer u Varaždinu predstavljen je objavljeni rukopis Mirka Androića *Starogradska varaždinska općina*, čime je Državni arhiv u Varaždinu počeo obilježavanje 85. godišnjice rođenja i 25. godišnjice smrti svoga utemeljitelja i dugogodišnjeg ravnatelja. Prema najavama, u pripremi za tisak nalaze se još dva Androićeva rukopisa: *Spomenici starogradske varaždinske općine*, a 2009. godine (u kojoj Varaždin obilježava 800. obljetnicu dobivanja statusa slobodnoga kraljevskoga grada) bit će objavljena *Ekonomika srednjovjekovnoga grada Varaždina*.

Knjiga *Starogradska varaždinska općina* podijeljena je na tri dijela.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic and Environmental History

Volumen IV. / Broj 4
Zagreb - Samobor 2008.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Cambridge, UK), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetić (Padova, Italija), Aleksandar Jakir (Split, Hrvatska), Silvije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2008.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, Hrvatske gospodarske komore i Koprivničko-križevačke županije
